

UNITATEA ȘI RĂSPÎNDIREA GETO-DACILOR ÎN LUMINA DOCUMENTELOR ARHEOLOGICE (SECOLELE AL II-LEA Î.E.N.—I E.N.)*

DE

MIRGEA BABEȘ

Așa cum era și normal, studiul răspîndirii geto-dacilor s-a bazat, la început exclusiv, și se bazează și astăzi încă, în bună măsură, pe informațiile furnizate de izvoarele scrise. Scrierile geografice, istorice și beletristice greco-romane conțin, într-adevăr, numeroase știri din care rezultă — direct sau indirect — așezarea geților și a dacilor, în funcție de diferitele repere geografice fixe sau de ținuturile ocupate de populațiile învecinate. Fără doar și poate indispensabile acestui studiu, izvoarele narrative nu sînt totuși, singure, suficiente pentru a rezolva în chip satisfăcător o problemă atît de complicată și de importantă. Nivelul general al cunoștințelor antice de geografie și etnografie, starea fragmentară a multor izvoare și, în sfîrșit, dificultățile de metodă în critica textelor, în studiul toponimiei și al geografiei istorice sînt fapte care explică această insuficiență.

Este grăitor pentru ilustrarea rezultatelor mai vechi, bazate pe studiul izvoarelor scrise, să ne referim la concluziile lui Vasile Pârvan, așa cum le găsim sintetizate în capitolul al V-lea din *Getica*. Conștient de nivelul încă nesatisfăcător al evidenței descoperirilor arheologice, marele istoric și arheolog arăta că a consacrat acest capitol analizei datelor lui Ptolemeu „tocmai pentru a preciza și în chip istoric limitele vechii expansiuni daco-getice în Europa centrală, nordică și sud-estică, despre realitatea căreia arheologia preistorică și protoistorică, pe baze numai stilistice, cu greu ar putea oferi argumente absolut hotărîtoare”. Această „veche expansiune” — spre nord-vest pînă în Posnania, spre vest pînă la Adriatică, spre sud pînă în Munții Rodope — precizată mai ales pe baza toponimelor menționate de Ptolemeu —, era datată de Pârvan între anii 900 și 500 î.e.n., în virtutea raționamentului că ea nu a putut fi provocată decît de năvălirile răsăritene ale cimerienilor și sciților. Pe de altă parte, întinderea geto-dacilor spre est și nord-est, pînă departe, la Nipru, s-ar fi explicat prin „apăsarea celtică dinspre vest”¹.

* Acest studiu constituie o formă îmbunătățită, adusă la zi, a raportului prezentat de autor la cel de-al II-lea Congres internațional de tracologie de la București, din septembrie, 1976 (cf. *IIe Congrès International de Tracologie. Résumé des rapports et communications*, București, 1976, p. 10—13).

¹ V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 220 urm. (vezi și cap. I—II, p. 37 urm. și harta II). Un studiu apropiat al cercetării problemei, pe bază epigrafică și respectiv arheologică, se reflectă în lucrările lui G. C. Mateescu (AIIN, 1924, p. 377—491) și I. Andrieșescu (în vol. *Închinare lui N. Iorga*, Cluj, 1931, p. 1—11).

Nu avem aici răgazul și nici nu este necesar să analizăm în detaliu argumentele folosite de Pârvan, pentru a arăta că limitele astfel trasate ale răspîndirii geto-dacilor erau prea largi, depășind chiar spațiul maximei întinderi geto-dace din vremea lui Burebista². După al II-lea război mondial, cercetarea românească a ajuns la o delimitare a „frontierelor” Daciei preromane care este, probabil, mai apropiată de realitate³. Pentru a preciza aceste limite, pe lângă informația istorico-literară, a fost luată tot mai mult în considerare documentarea arheologică, mereu sporită prin cercetările arheologilor români, sovietici, cehoslovaci, unguri, iugoslavi și bulgari.

O problemă care trebuie de la început lămurită este aceea a legitimității conceptului de *geto-daci*, folosit pentru a se desemna populația geților și cea a dacilor, în ultimă instanță pentru a desemna populația autohtonă a întregii Dacii. Aceasta este, de fapt, problema unității culturale și etnice a geto-dacilor. Distincția care se poate face între geți și daci, pe baza izvoarelor scrise, este atît una temporală, cît și una geografică. Geții sînt menționați încă de Herodot și sînt constant localizați la Dunărea de Jos, în timp ce dacii apar în izvoare abia în secolul I î.e.n. și sînt localizați dincolo de Carpați. Cu toate acestea, autorii antici cei mai autorizați, precum Strabon (VII, 3, 12—13), Trogus Pompeius (XXXII, 3, 16) sau Cassius Dio (LXVII, 6, 2), atestă direct unitatea lingvistică, respectiv etnică, a geților și dacilor. Din punctul de vedere, deci, al informațiilor furnizate de izvoarele scrise, folosirea conceptului de *geto-daci*, cel puțin pentru ultimele secole înainte de cucerirea romană, ni se pare a fi în întregime justificată. După cum vom vedea, ea este susținută și de realitatea arheologică.

De mulți ani se vorbește, adesea imprecis, nediferențiat, de *cultura dacică*, *cultura getică* sau *cultura geto-dacă*. Se vorbește adesea de *cultura Latène geto-dacă* — formulă neadecvată care amestecă conținutul cultural și cel cronologic al conceptului de *Latène*, într-un mediu neceltic, putînd genera tot felul de confuzii. Corect ar fi, după noi, să se vorbească de cultura geto-dacă a epocii Latène sau, mai simplu, de *cultura geto-dacă*. Folosirea determinativului etnic este justificată pentru epoca protoistorică, cînd dispunem de izvoare istorice care permit identificarea purtătorilor unei culturi și pentru care se vorbește în mod curent de cultura celtică, cultura scitică, cultura sarmatică etc.

În cazul culturii geto-dace, folosirea determinativului etnic are însă dezavantajul de a efața deosebirile marcante dintre cultura secolelor IV—III î.e.n. și cultura „clasică” din secolele II î.e.n.—I e.n. În fapt, strict arheologic, este vorba de culturi deosebite care, deși se află într-o succesiune genetică în același spațiu geografic și în același mediu etnic, nu pot fi confundate și deci ar trebui să poarte denumiri distincte. Dealtfel, în secolele IV—III î.e.n., pe lângă importante elemente comune, cultura autohtonă a spațiului carpato-dunărean se caracterizează și prin existența

² Cf. I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*², București, 1967, p. 62; C. Daicoviciu, *Dacia. Studii și articole privind istoria veche a pămîntului românesc*, Cluj, 1969, p. 46—49.

³ C. Daicoviciu, în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 262—263; idem, *Dacia*, p. 43—45.

unor particularități regionale ⁴. Faciesul de la Dunărea de Jos (Zinnicea, Brăilița, Murighiol), pe care obișnuim să-l numim *getic*, se distinge într-o anumită măsură de cel din spațiul de la răsărit de Carpați (Poiana, Slobozia, Cotnari, Hanska), probabil de asemenea *getic*, și de acela din Transilvania (Sanislău, Ciumești, Dezmir), care ar putea fi considerat „protodacic”. Avînd în vedere această specificitate regională, ar fi indicat ca realitățile arheologice și istorice ale acestei vremi și ale intervalului imediat următor (secolele III—II î.e.n.), ce face tranziția spre perioada „clasică”, să fie considerate în cadrul fiecăreia din zonele menționate.

Alta este situația pentru perioada cuprinsă între mijlocul secolului al II-lea î.e.n. și cucerirea romană, cînd constituirea definitivă a blocului etnic geto-dac se reflectă în unitatea culturii geto-dace „clasice”. În așezările de tip rural, în marile așezări de tip oppidan (*davae*), ca și în cetățile de piatră întîlnim elementele de bază ale uneia și aceleiași culturi, deosebirile manifestîndu-se în tehnica și porțiunile diferitelor construcții și în cantitatea diferită a produselor de calitate superioară, autohtone sau importate. Bogăția și varietatea materialelor descoperite în marile *davae* (Poiana, Răcătău, Cîrlomănești, Popești, Ocița, Pecica etc.) se explică prin funcția acestora de centre meșteșugărești și comerciale, de centre politice și religioase tribale sau unional-tribale, iar caracterul excepțional al multor descoperiri din Munții Orăștiei este determinat, desigur, de rolul primordial politic, militar și religios jucat de cetățile din această zonă în istoria Daciei, în perioada Burebista—Decebal.

Din păcate, în ciuda eforturilor perseverente ale arheologilor români, cu excepția problematicilor „cîmpuri de gropi” de tip Moigrad, a necropolei încă inedite de la Ocița, a citorva morminte tumulare (Popești), a unor morminte de înhumăție în marginea marilor așezări (Popești, Bradu) și a altor morminte izolate ⁵, noi nu cunoaștem încă necropole propriu-zise, care să permită o analiză și o definiție clară a culturii geto-dace „clasice” sub aspectele, atît de importante, ale ritului și ritualului funerar, portului, armamentului etc. În schimb, o altă categorie de descoperiri, aceea a depozitelor, este bine reprezentată prin tezaure de monede și podoabe de argint și prin depozite de unelte de fier sau de vase. În ciuda diversității tipurilor regionale, monedele de argint locale din secolele II—I î.e.n. se înscriu în cadrul mare al monetăriei geto-dace independente ⁶, iar podoabele de argint, răspîndite în principal în spațiul vechii Daciei, sînt și ele de atribuit unor ateliere geto-dace ⁷.

Pentru definirea caracterelor tipice și comune ale culturii geto-dace „clasice”, ceramica rămîne, însă, elementul cel mai important ⁸. Atît

⁴ D. Berciu, SCIV, 11, 1960, 2, p. 261—283 = *Dacia*, N. S., 5, 1961, p. 163—184. O evoluție uniformă, lipsită de particularități locale și de decalaje de timp spre o „cultură de tip Latène” presupune I. H. Crișan, ActaMN, 5, 1968, p. 21—31 și, mai recent, *Dacia*, N. S., 22, 1978, p. 143—154.

⁵ Cf. D. Protase, *Riturile funerare la daci și daco-romani*, București, 1971, p. 15—82; K. Horedt, C. Seraphin, *Die prähistorische Ansiedlung auf dem Wietenberg bei Sighișoara-Schăsburg*, Bonn, 1971, p. 17—20; A. Vulpe, in vol. *Thraco-Dacica*, București, 1976, p. 193—215.

⁶ C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973.

⁷ D. Popescu, BML, 40, 1971, 4, p. 19—32 și 41, 1972, 1, p. 5—22; K. Horedt, *Dacia*, N. S., 17, 1973, p. 127—167; L. Mărghitan, *Tezaure de argint dacice*, București, 1978.

⁸ I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, București, 1969.

ceramica lucrată la roată, cit și cea modelată cu mina, sînt reprezentate printr-un mare număr de tipuri caracteristice, pe care le întilnim asociate în mai toate așezările geto-dace din secolele II î.e.n.—I e.n. Chiar descoperite izolat, aceste tipuri pot fi considerate ca indicii sigure ale prezenței culturii și etnicului geto-dac acolo unde au fost găsite. După cum vom vedea, ceramica tipic geto-dacă apare frecvent în mediul culturilor alogene învecinate, ilustrînd extinderea spațiului locuit de geto-daci în vremea lui Burebista. Spre deosebire de ceramică, obiectele metalice (cu excepția deja amintită a monedelor și podoabelor de argint) nu aparțin, în general, unor tipuri strict locale. Ele sînt adesea importuri sau reprezintă tipuri comune spațiului sud-est european. Avînd cele mai felurite origini (grecească, celtică, romană) și o circulație „supranațională”, aceste obiecte nu sînt relevante — atunci cînd apar în afara unor contexte determinate — pentru o atribuire etnică și culturală.

★

Întemeindu-ne pe aceste criterii de judecată, putem afirma de la început că răspîndirea culturii geto-dace „clasice” acoperă în întregime teritoriul României moderne, care constituie cea mai mare parte a „vetrei permanente” a geto-dacilor. În adevăr, elemente și complexe ale acestei culturi se întilnesc în toate provinciile istorice românești, chiar și în cele periferice, Maramureș, Crișana, Banat, Oltenia, Dobrogea, Moldova, pentru a nu mai vorbi de nucleul getic din Muntenia și de cel dacic din Transilvania. În ansamblu, în interiorul acestui teritoriu autohtonă și continuitatea culturii geto-dace sînt în afara oricărei îndoieli, chiar la examenul critic cel mai sever.

Dincolo de granițele actuale ale României, trebuie făcută distincția între regiunile ce aparțin acestei „vetre permanente” a geto-dacilor (astfel, cum vom vedea, spațiul cuprins între Prut și Nistru) și, pe de altă parte, regiunile unde cultura geto-dacilor s-a răspîndit, la un moment dat, într-un mediu cultural și etnic străin (de ex. în Slovacia). Pentru investigarea acestei probleme, publicațiile arheologilor sovietici, cehoslovaci, unguri, iugoslavi și bulgari ne oferă o bază documentară satisfăcătoare atît calitativ, cit și cantitativ.

În sectorul de *est, nord-est și nord*, aflat pe teritoriul U.R.S.S., limita clară și constantă de răspîndire a culturii geto-dace este constituită, în cea mai mare parte, de cursul Nistrului. Majoritatea cercetătorilor consideră că bazinul Nistrului a făcut parte din aria de răspîndire a triburilor trace încă din epoca bronzului, invocînd în acest sens descoperirile aparținînd culturii Noua, „Hallstattului tracic” timpuriu (aspectele Goli-grad și Chișinău) și culturii Basarabi. În perioada așa-zisă „scitică” (secolele VII—III î.e.n.) ținutul dintre Prut și Nistru a continuat să fie legat cultural și, desigur, și etnic de spațiul tracic carpato-dunărean⁹.

⁹ Pentru ansamblul problemei, cf. A. I. Meliukova, MIA, 64, 1958, p. 5—102. Mai recent, G. I. Smirnova, în vol. *Drevnie frakcii v Severnom Pričernomor'e* (MIA, 150), Moscova, 1969, p. 7—34 și SCIVA, 25, 1974, 3, p. 359—380; V. L. Lăpușnean, I. T. Niculiță, M. A. Romanovskaia, *Pamjatniki rannego železnogo veka*, în col. Arheologičeskaja Karta Moldovskoj SSR, nr. 4, Chișinău, 1974.

În secolele IV—III î.e.n. întâlnim aici un faciēs tipic al culturii getice, strîns înrudit cu ceea ce noi cunoaștem, pentru aceeași vreme, la apus de Prut, în Muntenia și în Dobrogea. În adevăr, cercetările efectuate de arheologii sovietici în ultimele trei decenii au pus în evidență o foarte densă locuire getică autohtonă; un studiu mai recent menționează circa 30 de cetăți de pămînt getice, așezate în special pe Nistru și pe Răut (Glinjeni, Mateuți, Saharna, Butuceni etc.), la care se adaugă, mai ales în sud, pînă la Dunăre și la limanul Nistrului, numeroase așezări deschise (Hanska, Starie Raskaiți, Kalfa, Zărnești, Serghievka, Pivdennoe) și chiar necropole getice (Hanska, Izmail)¹⁰. Pe baza acestor descoperiri, putem afirma împreună cu A. I. Meliukova că limita răsăriteană de răspîndire a culturii getice din secolele IV—III î.e.n. o constituie Nistrul¹¹.

Dincolo de Nistru, pînă la Bug sau chiar la Niprul inferior, descoperirile de ceramică de caracter „getic” sau „geto-dac” (de fapt mai curînd de caracter general tracic)¹² sînt izolate și trebuie deci privite ca elemente de influență într-un mediu înrudit sau, cum este cazul descoperirilor mai tîrzii de la Olbia, ca urme arheologice ale expedițiilor geto-dace din vremea lui Burebista îndreptate împotriva cetăților grecești din Pontul Stîng (Dion Chrysostomos XXXVI, 4)¹³. În orice caz, și pentru perioada mai tîrzie (secolele II î.e.n.—I e.n.) rămîne valabilă constatarea că răspîndirea culturii geto-dace nu depășește spre est Nistrul. În prima parte a acestei perioade (secolele II—I î.e.n.) în răsăritul Daciei își face apariția o cultură străină, cultura Poienești-Lukașevka, fenomen corespunzînd așezării temporare a bastarnilor germanici în această regiune. Paralel cu cultura Poienești-Lukașevka a continuat să existe cultura autohtonă, reprezentată printr-un număr de așezări geto-dace (cum sînt cele de la Cucorăni și Băiceni), precum și prin ceramica locală care apare, în mici cantități, în multe din stațiunile culturii bastarne dintre Carpați și Nistru (la est de Prut: Lukașevka II, Vasieni, Mășcăuți; vezi fig. 1A)¹⁴. Aceste descoperiri sînt mai puține decît în secolele IV—III î.e.n.; chiar și după dispariția culturii Poienești-Lukașevka (pe la mijlocul secolului I î.e.n.), numărul descoperirilor geto-dace din această regiune va rămîne

¹⁰ A. I. Meliukova, KSMoscova, 94, 1963, p. 64. urm.; T. D. Zlatkovskaia, L. L. Polevoi, în *Drevnie frakijcy* . . . , p. 35—60; A. G. Salnikov, *MatArhSevPricernom*, 5, 1966, 176—225; V. L. Lăpușnean, I. T. Niculiță, M. A. Romanovskaia, *op. cit.*; I. T. Niculiță, *Gety IV—III vv. do n.e. v Dnestrovsko-Karpatskih zemljah*. Chișinău, 1977.

¹¹ A. I. Meliukova, în *Drevnie frakijcy* . . . , p. 78—80 și harta fig. 1.

¹² T. N. Knipowitsch, *Die Keramik römischer Zeit aus Olbia in der Sammlung der Ermitage, Frankfurt/Main*, 1929, p. 52—53 și pl. VII/4—5; N. N. Pogrebova, *MIA*, 64, 1958, p. 103—247; M. I. Vlazmitina, *Zolota Balka*, Kiev, 1963; aceeași, în *Drevnie frakijcy* . . . , p. 119—134.

¹³ Deși recunoaște că, în general, această ceramică „se deosebește substanțial” de cea din aria permanentă a geto-dacilor, I. H. Crișan (*Burebista și epoca sa*, București, 1977, p. 284—285) o interpretează ca o dovadă importantă a pătrunderii și viețuirii daco-geților, împreună cu alte neamuri, la est de Nistru, pînă la Niprul inferior, și încă într-o vreme „anterioară epocii lui Burebista”. De ce materialele geto-dace descoperite la Olbia sau la Kozirka „nu pot fi legate de acțiunile militare întreprinse de Burebista pe aceste meleaguri” rămîne neclar. Afirmția că „ele (vasele) nu puteau fi transportate de armată” (cf. și *Ceramica daco-getică*, p. 232) oricum nu este un argument, fiind evident că o astfel de olărie primitivă se pulea confecționa oricînd, pe loc, în funcție de necesitățile „armatei” și ale celor ce o însoțeau.

¹⁴ Cf. G. B. Fedorov, *MIA* 89, 1960, p. 36 urm. (cu corecturile aduse de M. Babeș, *SCIV*, 20, 1969, 2, p. 211—213); M. A. Romanovskaia, în *Drevnie frakijcy* . . . , p. 81—95; M. Babeș, *MemAntiq*, 2, 1970, p. 215—235; idem, *Moldova centrală și de nord în sec. II—I î.e.n. (Cultura Poienești—Lukașevka)*, rezumatul tezei de doctorat, București, 1978.

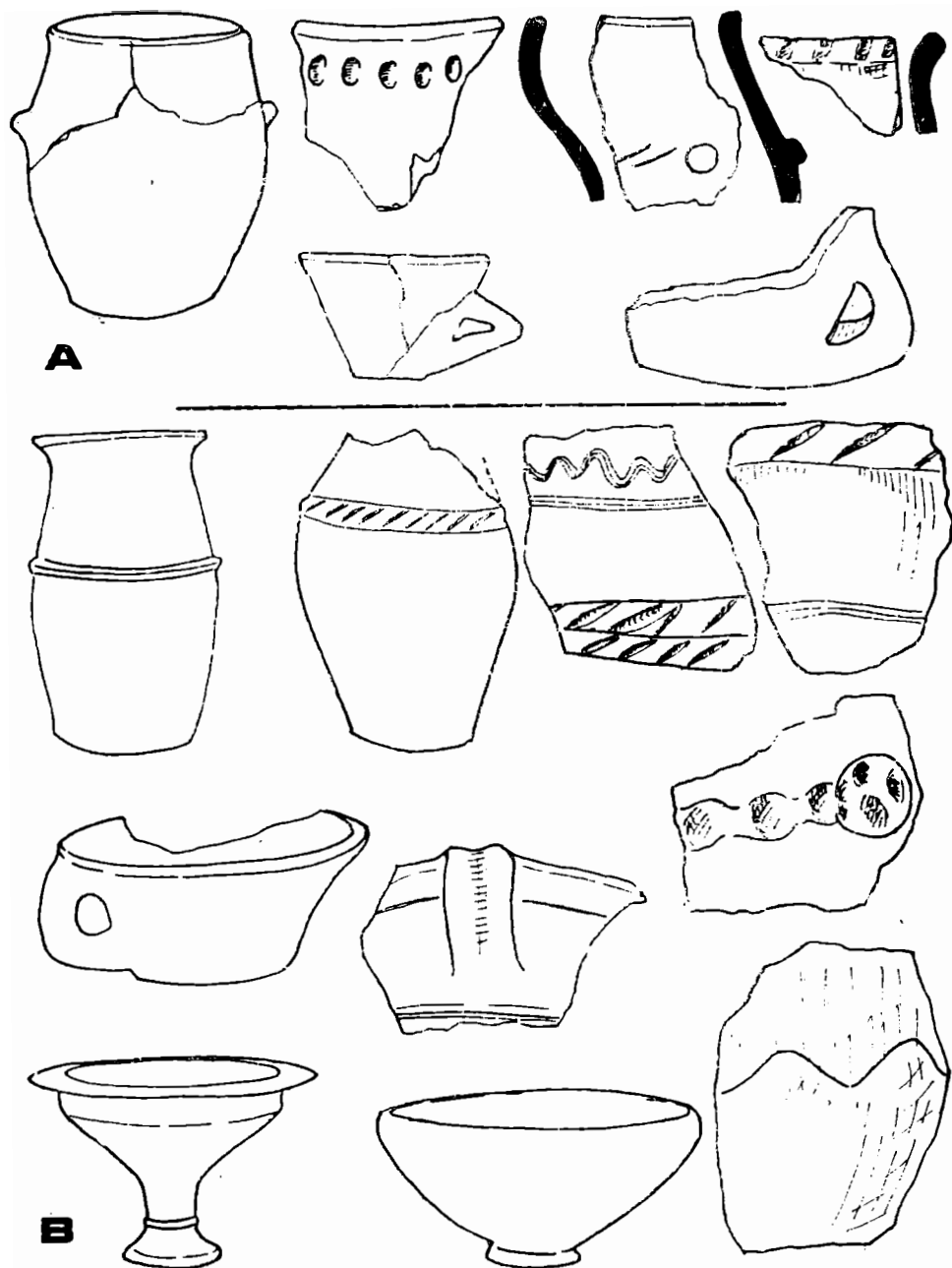

Fig. 1. Ceramică geto-dacă din spațiul dintre Prut și Nistru : A Lukășevka II (după G. B. Fedorov); B Orlovka (după I. D. Golovko, R. N. Bondar, A. G. Zaginailo).

redus, în orice caz insuficient pentru a putea preciza dacă între Prut și Nistru, în secolul I e.n., avem de-a face cu faciesul „clasic” al culturii geto-dace (cum pare a fi la Orlovka — fig. 1B) sau cu un facies periferic de tip Lipița, așa cum presupunea G. B. Fedorov¹⁵.

După cum se știe, descoperirile și cercetările din ultimele 4—5 decenii au arătat că aspectul sau grupa Lipița (mai bine spus decît *cultura* Lipița) se întinde în bazinul Nistrului mijlociu și superior, aproximativ între Cernăuți și Lvov¹⁶. Descoperirile de tip Lipița aparțin indubitabil culturii geto-dace (în primul rînd ceramica, fig. 2). Pe de altă parte, însă, particularitățile acestei grupe sînt suficient de pregnante pentru a nu putea fi trecute cu vederea. Există o serie de forme ceramice, de roată și de mină, tipuri de fibule, de arme și alte obiecte metalice, pe care nu le întîlnim în cultura geto-dacă „clasică”. La fel, se remarcă prezența unor morminte de inhumatie în necropolele de la Lipița, Zvenigorod și Bolotnoc. Este de admis că aceste particularități au fost preluate din alte culturi prezente în secolele I—II e.n. la Nistrul mijlociu și superior. După cum se știe, descoperiri de tip Lipița, de tip Przeworsk și de tip sarmatic apar uneori în aceeași așezare (Nezvisko, Cerepin) sau în același cimitir (Griniev, Zvenigorod). În plus, mai recent au fost aduse în discuție și materiale atribuite culturii Zarubiñi¹⁷. Rămîne încă a se preciza poziția cronologică și rolul culturilor amintite în geneza și evoluția culturii (faciesului) Lipița, ceea ce va permite o mai exactă definire a acestei culturi și o mai adecvată înțelegere a poziției sale față de cultura geto-dacă „clasică”.

Urmărind, în continuare, răspîndirea culturii geto-dace spre *nord-vest*, pe de o parte constatăm unanimitatea cercetătorilor în a recunoaște o marcată prezență a acestei culturi pe teritoriul Slovaciei, iar pe de altă parte observăm divergența părerilor în ce privește cronologia și semnificația istorică a monumentelor în discuție. Este meritul lui Anton Točik de a fi strîns pentru întîia oară, în 1959, descoperirile geto-dace din Slovacia¹⁸. Printre cele 28 de descoperiri cunoscute atunci, Točik credea că poate distinge un *orizont vechi* (cca 100—50 î.e.n.), de pus în legătură cu o primă expansiune dacică la Dunărea Mijlocie, pe la 100 î.e.n., și un *orizont recent* (cca 50 î.e.n.—50 e.n.), care ar documenta prezența dacilor în Slovacia în urma victoriei lui Burebista asupra triburilor celtice ale boiilor și tauriscilor. Pornind de la această ipoteză, I. H. Crișan a crezut că poate împinge mult înapoi, măcar în Hallstattul tîrziu, începuturile locuirii geto-dace în întreaga Slovacie. Teritoriul în discuție este considerat de Crișan ca făcînd parte din „spațiul de formare a lumii daco-

¹⁵ G. B. Fedorov, *op. cit.*, p. 16, 240 urm., harta pl. 1 și 4; pentru săpăturile de la Orlovka (fost Cartal), rn. Bolgrad, cf. I. D. Golovko, R. N. Bondar, A. G. Zaginailo, KSOdessa, 1963 (1965), p. 68—80.

¹⁶ M. Smiszko, *Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Malopolsce wschodniej*, Lvov, 1932; idem, *ArhPamURSR*, 3, 1952, p. 337—350; V. Baran, *Poslennja perših stolit' našoj eri bilja sela Čerepin*, Kiev, 1961; V. M. Ţigilik, *Naselennja Verh'ogo Podnistrov' ja perših stolit' našoj eri*, Kiev, 1975.

¹⁷ V. M. Ţigilik, *SovArh*, 2, 1971, p. 157—166; idem, *Naselennja ...*, V. V. Kropotkin, în vol. *Symposium Ausklang der Latène-Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung im Mittleren Donaugebiet*, Bratislava, 1977, p. 173—200.

¹⁸ A. Točik, *ArchRozhledy*, 11, 1959, 6, p. 841—848, 858—874 cu harta fig. 311.

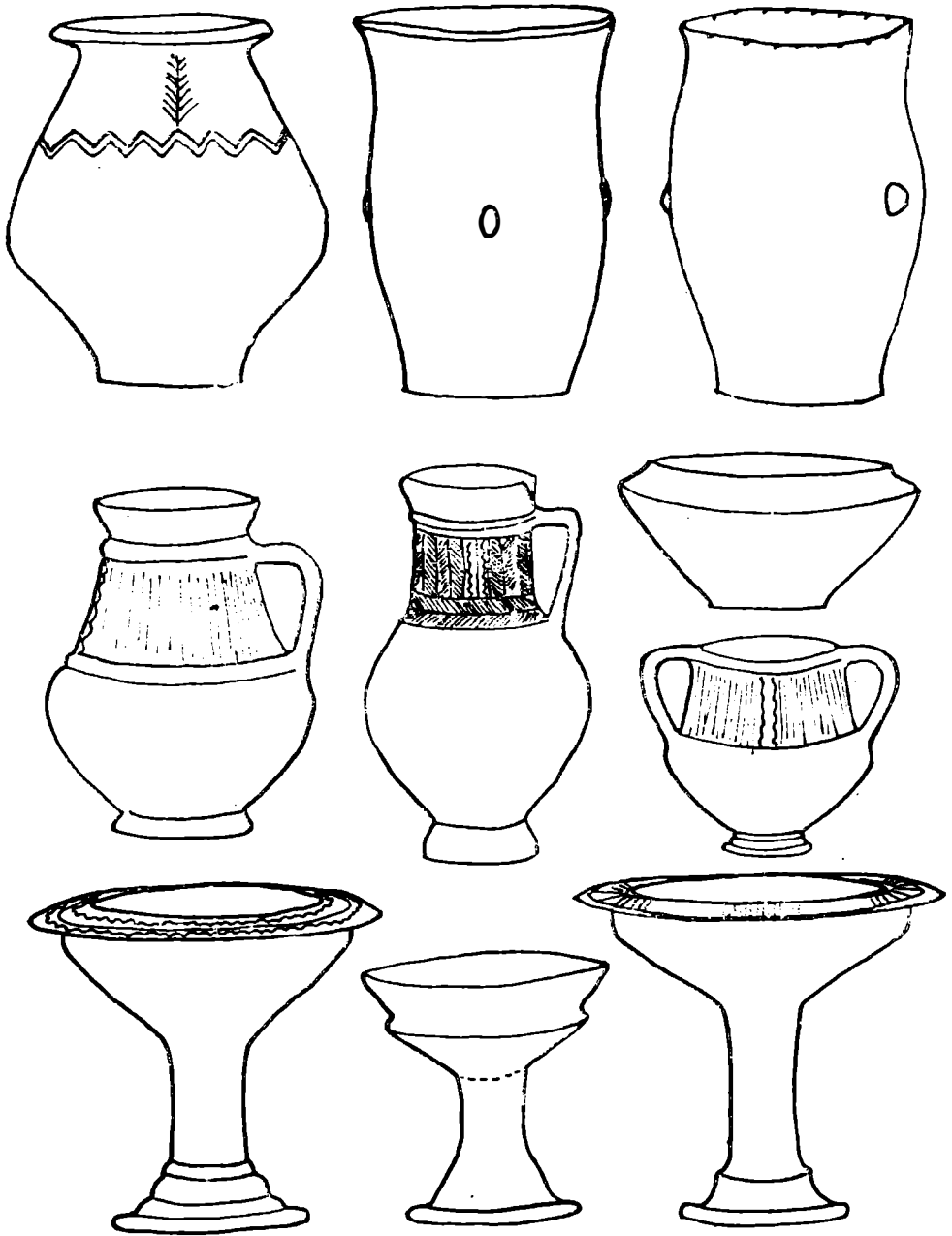

Fig. 2. Ceramică geto-dacă de tip Lipița (după M. Smiszko).

getice”. În această concepție, faza veche a lui Točik ar reprezenta deja un orizont mai nou al locuirii dacice din Slovacia, urmat apoi de momentul Burebista, când acesta ar fi realizat „eliberarea teritoriilor dacice de

vest încălțate de celți”. După Crișan, chiar și în cultura Púchov „marea majoritate a formelor aparține ceramicii daco-getice”. Prezența dacică ar dura în întreaga Slovacie pînă în secolul al IV-lea e.n.¹⁹

Alte puncte de vedere, care rezultă dintr-o abordare mai critică a realităților arheologice, au fost dezvoltate, pe rînd, de către Z. Woźniak, A. László și B. Benadik²⁰. Sintetizînd aceste puncte de vedere, la care aderăm și noi, putem afirma următoarele :

1. Descoperirile de caracter geto-dacic din Slovacia (cum ar fi cel de la Nitrianski Hrádok, Nitra, Bratislava-Devin, Vyčapy-Opatovce, Zemlín etc. — fig. 3) aparțin Latèneului tîrziu dezvoltat și începutului epocii romane, cu alte cuvinte culturii geto-dace „clasice”. Nu există temeuri sigure pentru a data aceste descoperiri înainte de secolul I i.e.n. (legătura cu încetarea necropolelor celtice nefiînd obligatorie) și, de aceea, ele trebuie să fie puse în legătură cu dacii istorici, respectiv cu extinderea spațiului locuit de ei în vremea lui Burebista.

2. În sudul și estul Slovaciei, fondul etnocultural autohton din Hallstattul tîrziu (Chotin — Kustanovice), cit și din vremea prezenței celților a fost definit de mai mulți cercetători ca *tracic*²¹, dar nimeni nu a făcut dovada că este vorba anume de un fond geto-dac. După părerea noastră, nu pot fi considerate drept geto-dace toate descoperirile de caracter „tracic”, indiferent de poziția lor geografică și cronologică. Oricum, pe teritoriul Slovaciei nu se poate urmări o presupusă continuitate de la cultura hallstattiană tîrzie la cultura geto-dacă „clasică”.

3. Cultura Púchov reprezintă o dezvoltare a fondului hallstattian local întirziat din Slovacia centrală și nordică, influențat de culturile cu care a venit pe rînd în contact : celtică, geto-dacă și germanică. Elementele geto-dace sînt puțin numeroase și nu justifică ideea unei importante participări dacice în această cultură²².

4. Elementele culturii geto-dace pot fi constatate în Slovacia de sud-vest pînă în secolul I e.n. și pînă în secolul II e.n., cel mai tîrziu, în est. Dispariția lor se leagă de pătrunderea triburilor germanice ale cvazilor și vandalilor, la începutul epocii romane.

¹⁹ I. H. Crișan, *ArchMold*, 6, 1969, p. 91—107 = *Študijne ZvestiAU SAV*, 18, 1970, p. 83—106 ; idem, *Burebista și epoca sa*², p. 274—277. În noua sa lucrare, Crișan include în repertoriul marilor așezări geto-dace întărite o, cu totul ipotetică, „fortificație dacică” cu ziduri de piatră legate cu mortar (?), fig. 3 la Bratislava (p. 296—297). În același repertoriu este inserată și „așezarea dacică fortificată” de la Zemlín (p. 319), iar în alt loc se vorbește de un număr foarte mare de așezări dacice mai mici din Slovacia (p. 276). Minimalizînd importanța descoperirilor de caracter celtic, cercetătorul clujean creează falsă impresie a unor așezări, respectiv a unei locuiri dacice pure, cînd în realitate este vorba de o locuire mixtă, cello-dacică (cf. B. Benadik, în vol. *Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, 2, Praga, 1971, p. 907—913).

²⁰ Z. Woźniak, *ActaArchCarp*, 3, 1962, p. 256—259 ; A. László, *AUI*, 11, 1965, p. 107—116 ; B. Benadik, *Die Besiedlung von Zemlín an der Wende der Zeitrechnung*, Nitra, 1966 ; idem, *SlovArch*, 19, 1971, 2, p. 405—491 ; idem, în *Actes du VIIe Congrès . . .*, p. 907—913.

²¹ M. Dušek, *Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotin*, Bratislava, 1966, p. 36—38 ; I. H. Crișan, *ArchMold*, 6, 1969, p. 95. Păreria lui Crișan după care tracii ar fi constituit „elementul etnic de bază” pe teritoriul Slovaciei nu este deloc „împărtășită” de B. Benadik (*ArchRozhledy*, 23, 1971, 3, p. 322—325), așa cum se afirmă mai nou (*Burebista și epoca sa*², p. 274, și 286, nota 878), ci doar menționată ca atare.

²² K. Pieta, *ArchRozhledy*, 23, 1971, 3, p. 326—334 ; idem, în vol. *Symposium. Ausklang der Latène-Zivilisation . . .*, p. 283 urm.

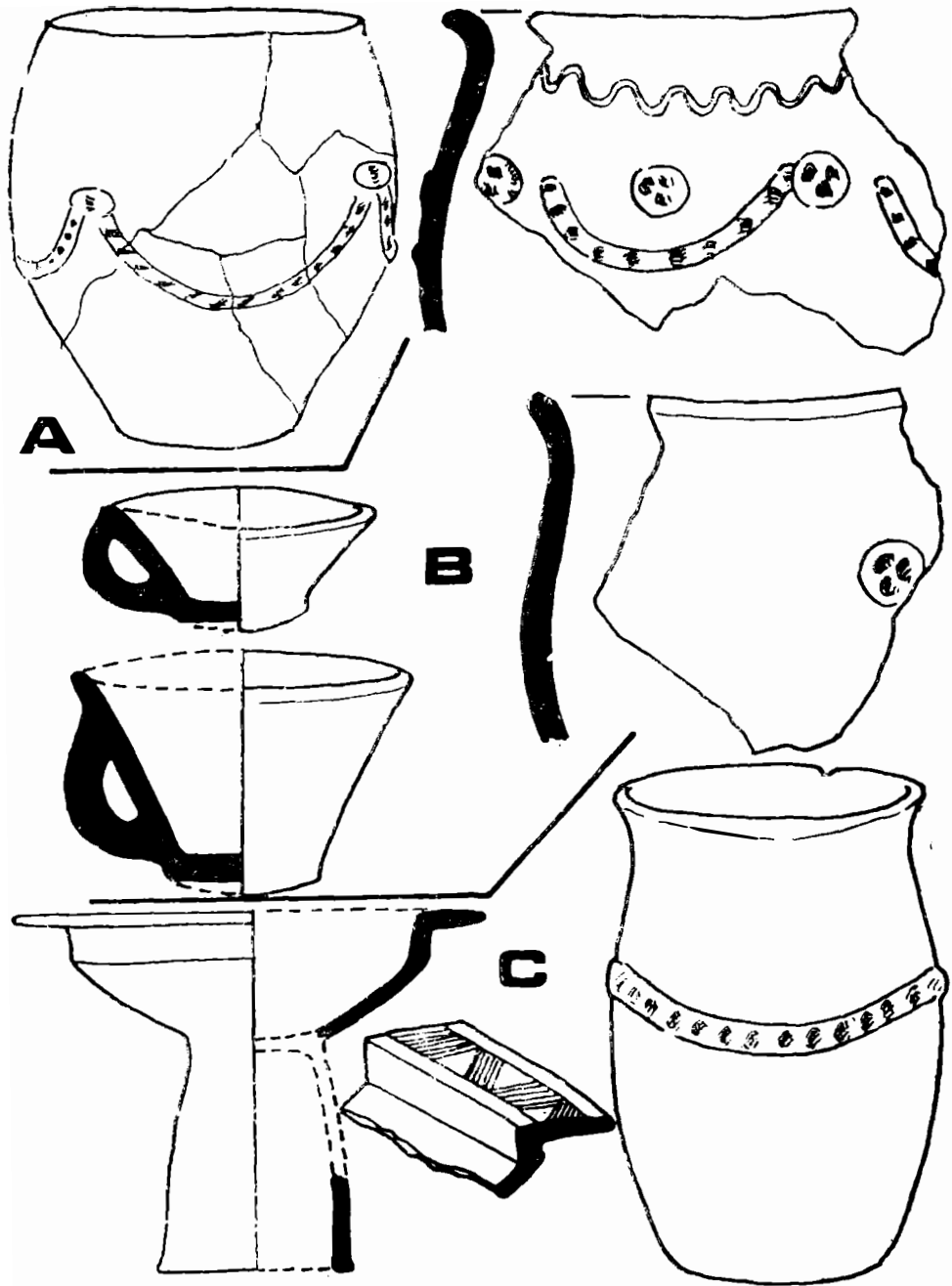

Fig. 3. Ceramică geto-dacă de pe teritoriul Slovaciei : A Nitrianski Iirádok (după B. Benadik) ; B Nitra (după A. Točík) ; C Zemplin (după B. Benadik).

Discutînd situația din Slovacia, am schițat implicit și problemele care se pun în legătură cu prezența culturii geto-dace pe teritoriul Ungariei. Aceste probleme stau deja de cîteva decenii în atenția arheologilor unguri (M. Párducz, I. Hunyady, É. Bónis, Z. Visy), care, admițînd că elementul tracic a trebuit să facă parte din populația epocii „prescitice” și a celei „scitice” de la est de Dunărea pannonică²³, au ajuns la concluzia că despre descoperiri dacice (geto-dace) propriu-zise nu poate fi vorba decît în Latèneul tîrziu și în epoca romană.

În adevăr, o grupă de descoperiri din zona Budapestei (Gellérthegy, Tabán, Békásmegyér etc., în total 11 puncte cu ceramică celtică și dacică fig. 4 A)²⁴ se leagă de grupa din sud-vestul Slovaciei și se datează la mijlocul și în a doua jumătate a secolului I î.e.n. Aceeași explicație prin expansiunea dacică din vremea lui Burebista ni se pare a fi justificată. O a doua grupă de descoperiri este localizată pe Tisa mijlocie, în special între confluențele cu Crișul și Mureșul²⁵; această grupă cuprinde (stadiul 1970) cca 50 descoperiri de ceramică geto-dacă (fig. 4 B), din păcate, în cea mai mare parte, făcute întîmplător și de aceea dificil de datat și de interpretat din punctul de vedere al caracterului locuirii geto-dace din regiune. Cu toate acestea, anumite elemente tipologice, ca și împrejurarea că ceramica în discuție a apărut uneori în asocieri cu ceramica sarmatică arată că, în general, este vorba de descoperiri de epocă romană (secolele I—III e.n.). Densitatea descoperirilor, pe de altă parte, sugerează o prezență geto-dacă masivă, poate chiar — cum credea M. Párducz — existența unui „teritoriu tribal independent” (*ein selbständiges Stammesgebiet*). Problema care rămîne deschisă este aceea de a ști dacă această prezență datează din epoca lui Burebista, eventual chiar dinainte, sau doar din epoca romană. În termeni arheologici, aceasta revine la a preciza dacă în Cîmpia Tisei există descoperiri geto-dace databile și în Latèneul tîrziu, așa cum presupunea Párducz.

Pe teritoriul Iugoslaviei, în Serbia și Voivodina, întîlnim de asemenea numeroase descoperiri geto-dace. Se constată, astfel, că pînă în inima teritoriului scordisc, la Dunăre și Sava inferioară, în cele mai importante *oppida* cercetate: Stari Slankamen, Gomolava-Hrtkovci, Židovar²⁶, precum și în așezări de mai mică importanță, cum ar fi Zemun-Polje, Progar²⁷, alături de ceramica celtică lucrată cu roata apare și ceramica dacică lucrată de mînă (fig. 5 B și D), într-o cantitate destul de importantă pentru a putea vorbi de o prezență etnică efectivă și nu de simple impor-

²³ M. Párducz, *ActaArchHung* 21, 1969, p. 227; idem, *ArchRozhledy*, 23, 1971, 5, p. 585—596; Z. Visy, *ActaAntArch*, 14, 1971, p. 73.

²⁴ M. Párducz, *Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns*, I, 1941, p. 41—75; É. Bónis, în *Actes du VIIIe Congrès . . .*, 2, 1971, p. 906—907; aceeași, *Die spätkeltische Siedlung Gellérthegy-Tabán in Budapesta*, 1969, p. 188—190 și 223—237.

²⁵ M. Párducz, *ActaArchHung*, 7, 1957, p. 175; idem, *ÉvkSzeged*, 1956 p. 18—30 cu harta fig. 2; Z. Visy, *ÉvkSzeged*, 1, 1970, p. 7—29 (cu catalog și hartă); M. Nepper Ibolya, *ÉvkDebrecen*, 1969—1970 (1971), p. 67—88.

²⁶ Pentru Stari Slankamen, vezi D. Dimitriević, *ArchRozhledy*, 23, 1971, 5, p. 571—575; pentru Gomolava-Hrtkovci: Š. Nadj, *RadVojvodMuz*, 9, 1960, p. 112—129; B. Jovanović, *RadVojvodMuz*, 14, 1965, p. 229—235; B. Brukner, *RadVojvodMuz*, 14, 1965, p. 237—245; B. Jovanović, *RadVojvodMuz*, 20, 1971, p. 95—102 și 123—146; P. Popović, *RadVojvodMuz*, 20, 1971, p. 147—160; pentru Židovar: B. Gavela, *Keltski oppidum Židovar*, Belgrad, 1952.

²⁷ D. Dimitriević, *Osički Zbornik*, 12, 1969, p. 81 urm.; aceeași, *ArchRozhledy*, 23, 1971, 5, p. 583.

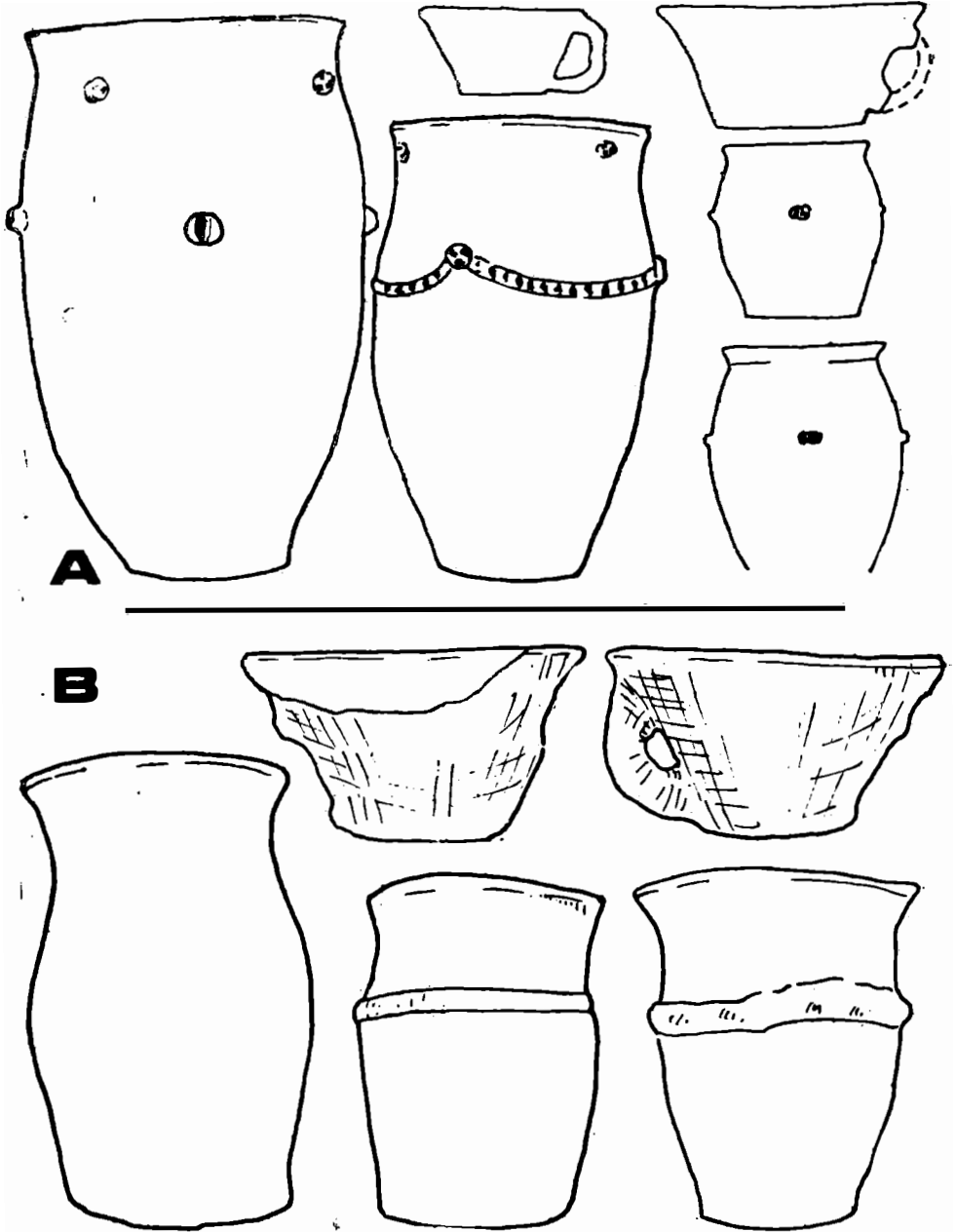

Fig. 4. Ceramică geto-dacă de pe teritoriul Ungariei : A Budapesta-Tabán (după É. Bónis),
B Jánosszállás (după M. Párducz).

turi sau influențe. **Straturile în care apare această ceramică datează din Latèneul târziu, în principal de la mijlocul și din a doua jumătate a secolului I î.e.n. Există și numeroase descoperiri izolate, cum sînt multe din tipicele cești dacice publicate de Todorović²⁸ și unele podoabe de argint geto-dace.**

O explicație istorică în legătură cu expansiunea dacică din vremea lui Burebista, care, după spusele lui Strabon (VII, 3, 11) „a pustiit pe celții care erau amestecați cu tracii și ilirii”, cu alte cuvinte pe scordisci, este desigur foarte probabilă. Pentru descoperirile de epocă romană (de ex. Zemun-Polje și Paraćin, fig. 5 C, unde ceramică geto-dacă este asociată cu ceramică romană) trebuie avută în vedere și ipoteza emisă de Draga Garašanin, după care ar fi vorba de urmele (la Paraćin sînt morminte) lăsate de grupe de populație geto-dacă strămutate de romani la sud de Dunăre, în secolul I e.n.²⁹ În sfîrșit, este de admis că în Voivodina, la nord de Dunăre, avem de-a face chiar cu un strat mai vechi de populație dacică autohtonă, viețuind sub stăpînirea scordiscă anterior vremii lui Burebista. Un indiciu în acest sens îl constituie mormîntul de incinerare în urnă de tip geto-dac (fig. 5A) de la Vrșac-At, databil, pe baza fibulelor, în a doua jumătate a secolului al II-lea î.e.n.³⁰ Mai greu de interpretat este situația de la Židovar, unde elementele de cultură geto-dacă sînt desigur prezente (fig. 5 B), dar nu par a fi nici majoritare, nici mai vechi decît cele scordisce³¹.

Ne rămîne să mai discutăm, pe scurt, problema răspîndirii culturii geto-dace spre *sud*, pe teritoriul Bulgariei. Spre deosebire de celelalte sectoare periferice tratate mai sus, unde descoperirile geto-dace se disting net într-un mediu etnocultural străin (în principal celtic), problema este dificilă înainte de toate prin aceea că este vorba acum de a deosebi cultura geto-dacilor de aceea, înrudită și în multe privințe asemănătoare, a tracilor balcanici și de a delimita ariile lor de răspîndire.

Pentru a ajunge la rezultate valabile va fi, desigur, necesar să renunțăm la unele reprezentări schematice depășite, cum este aceea a împărțirii necondiționate, tranșante, a tracilor în *traci de nord* și *traci de sud*. Va trebui, credem, să vorbim despre tracii în general, ca despre o mare familie de populații băștinașe ale spațiului carpat-balcanic, în cadrul căreia diferitele unități etnoculturale urmează să fie analizate concret în lumina izvoarelor arheologice, istorice și a documentelor de limbă. Întinderea raporturilor dintre aceste unități culturale și politice au variat în timp și spațiu, astfel că tragerea unor linii nete de demarcare între ele nu poate da rezultate valabile într-o perspectivă istorică mai largă.

²⁸ J. Todorović, Rad Vojvod. Muz., 11, 1962, p. 145–148, cu harta fig. 1.

²⁹ D. Garašanin, Materijali ADJ, 1, 1963 (1964), p. 79–87; aceeași, în *Illyrii și daci (Illyriens et Daces)*, Cluj–București, 1972, p. 40 și 288–289. În general, despre relațiile dintre daci și scordisci, vezi J. Todorović, *Skordisci*, Novi Sad–Belgrad, 1974, p. 138–139.

³⁰ B. Jovanović, Alba Regia, 14, 1975, p. 167–171 și fig. 13–19.

³¹ După I. H. Crișan (*Burebista și epoca sa*, p. 319), la Židovar am avea de-a face cu o *dava*, „centrul dacilor ce locuiau pe teritoriul Banatului iugoslav de azi”; această opinie este combătută de autorul săpăturilor, B. Gavela (în vol. *Symposium Ausklang der Latène-Zivilisation...*, 1977, p. 47–57), care localizează aici o fortificație a celților scordisci („une petites forteresses celtiques...”), de la sfîrșitul secolului al II-lea î.e.n. și începutul secolului I î.e.n.

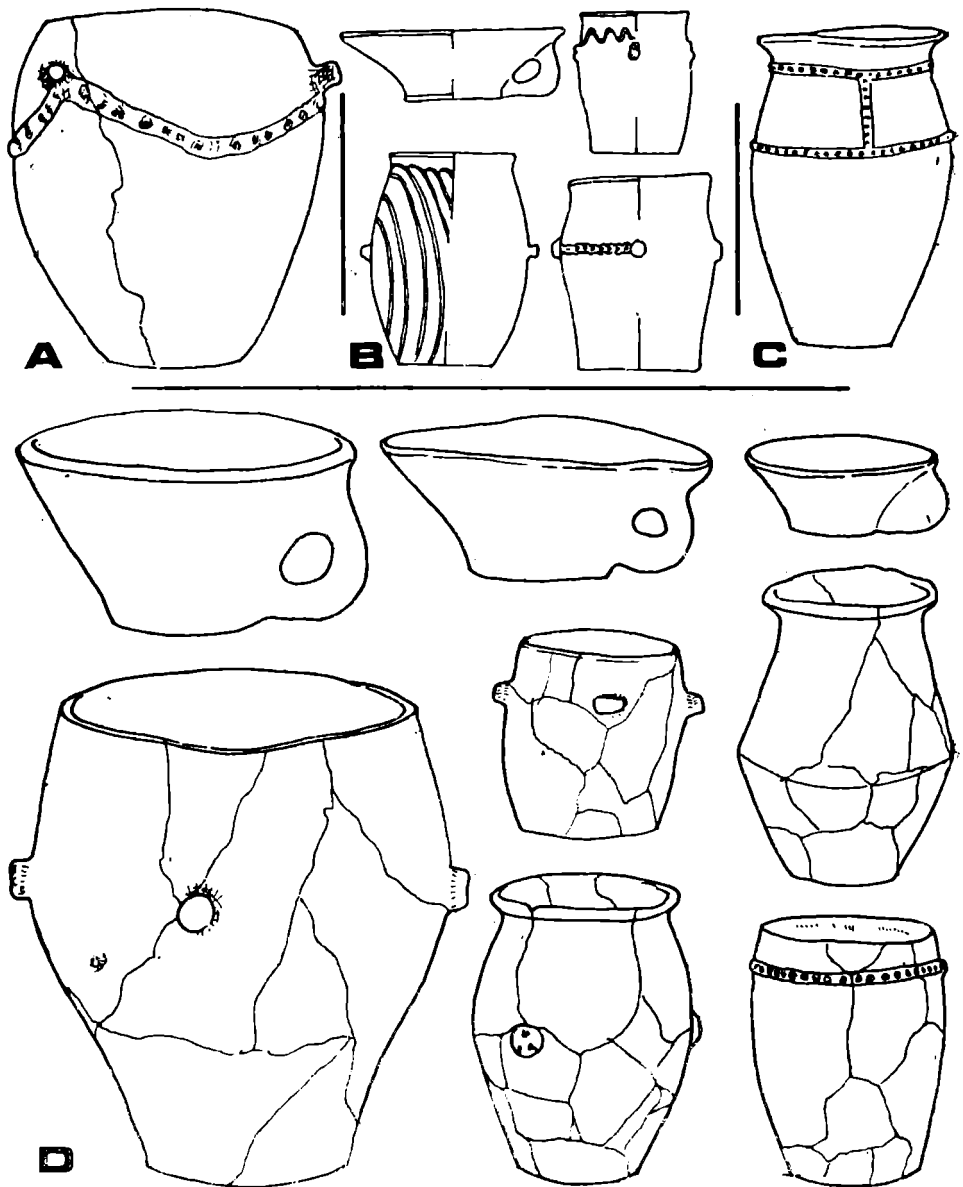

Fig. 5. Ceramică geto-dacă de pe teritoriul Iugoslaviei : A Vršac-Al (după B. Jovanović); B Židovar (după B. Gavella); C Paračin (după D. Garašanin); D Gomolava-Hrtkovi (după S. Nadj și B. Jovanović).

Realitatea arheologică justifică un asemenea fel de a vedea lucrurile³². Astfel, începînd din secolul al VI-lea î.e.n., dar mai ales în secolele IV—III, grupării triburilor getice, pomenite de izvoare la Dunărea de Jos, îi corespunde o mare unitate culturală, constatată arheologic între Carpații meridionali și Balcani. Poziția aparține acestei unități culturale, distinctă atît de cultura odrisilor de la sud de Balcani, cît și de cea din spațiul intracarpatic, arată cît de dificilă este încercarea de a reduce realitatea istorică la schema *traci de nord — traci de sud*³³. Situația se schimbă însă pentru secolele următoare. Începînd din a doua jumătate a secolului al II-lea î.e.n. avem de-a face cu cultura geto-dacă „clasică” unitară, atestînd constituirea definitivă a blocului etnic geto-dac în spațiul carpato-dunărean. Geții s-au încadrat în această nouă unitate, păstrînd însă un anumit colorit specific meridional al culturii lor³⁴, ceea ce îngreuiază oarecum stabilirea limitei sudice de răspîndire a culturii geto-dace. Este însă evident că această cultură se întinde și la sud de Dunăre, probabil pînă la Munții Balcani, așa cum arată o serie de descoperiri de ceramică (Tirnovovo-Țareveț, peștera Devetaki, Sofronievo, Stare Selo, Malek Preslaveț, Ruse, Bukovlăk, Zgalevo — fig. 6)³⁵, de obiecte de podoabă și vase din argint (Galice, Malek Poroveț, Iakimovo, Bohot)³⁶ și de monede geto-dace³⁷. Unele vase de tip geto-dac continuă să apară la sud de Dunăre și în epoca romană (mai frecvent ceașca tronconică, la Tărgoviște, Novae etc.)³⁸, cînd această zonă a intrat în componența imperiului. Continuitatea getică în Moesia romană este, dealtfel, dovedită și de descoperirile de pe teritoriul Dobrogei, în primul rînd de cele făcute în necropola din secolele I—II de la Enisala³⁹.

³² Cf. A. Vulpe, *MemAntiq*, 2, 1970, p. 115 urm., în special p. 140 urm. și 168—169, unde problemele arheologice și istorice ale secolelor VII—V î.e.n. în spațiul carpato-dunărean sînt tratate diferențiat regional.

³³ D. Berciu, *SCIV*, 11, 1960, 2, p. 274 urm.

³⁴ Avem în vedere, de exemplu, perpetuarea în secolele II—I î.e.n., de ambele părți ale Dunării de Jos, a obiceiului înmormîntării prin incinerare în tumuli. La nord de marele fluviu, tumulii funerari din apropierea davelor geto-dace de la Popești, Poiana, Răcătau și Brad, mai recent cei cercetați la Lăceni și Orbeasca de Sus, constituie o ilustrare suficientă a acestei afirmații (cf. A. Vulpe, în *Thraco-Dacica*, București, 1976, p. 193—215; Em. Moscalu, *Dacia*, N. S., 21, 1977, p. 329—340). La sud de Dunăre și chiar la sud de Munții Balcani, numeroase morminte tumulare sînt atribuite grupului cultural numit Padea-Panaglurski Kolonii sau Padea-Komarevo (cf. Z. Woźniak, *Wschodnie pogranicze kultury lateńskiej*, Varșovia, 1974, p. 74 urm.; A. Dimitrova, N. Gizdova, în *Thracia*, 3, Sofia, 1974, p. 321—331). În acest grup, ca dealtfel și la Popești, se constată o puternică influență celtică (scordiscă) în inventarul metalic, în special în armament.

³⁵ N. Angelov, în vol. *Țarevgrad Tirnov*, I, Sofia, 1973, p. 259 urm.; V. Mikov, N. Džambazov, *Devetaškata peștera*, Sofia, 1960, p. 150—180 și fig. 114—119; B. Nikolov, *Izvestija Sofia*, 28, 1965, p. 192—193 și fig. 37—38; N. Angelov, *Izvestija Sofia*, 18, 1952, p. 371—373; S. Georgieva, *Izvestija Sofia*, 18, 1952, p. 269—271 și fig. 252—256; G. Georgiev, N. Angelov, *Izvestija Sofia*, 21, 1957, p. 45—46, fig. 5—6; I. Trifonov, *Istoriia na gr. Pleven*, Sofia, 1933, p. 7 și fig. 5; M. Čičikova, *Izvestija Sofia*, 18, 1952, p. 341—349, fig. 344—346, 349 și 352.

³⁶ B. Filov, Iv. Velkov, *Izvestija Družestvo*, 7, 1919—1920, p. 147—148; V. Mikov, *Izvestija Sofia*, 21, 1957, p. 299 și fig. 7; At. Milčev, *Arheologija Sofia*, 1, 1973, p. 1—14; I. Marazov, *Izkustvo*, 3—4, 1975, p. 46—51; I. Venedikov, în vol. *Izsledvanija napamet na K. Škorpil*, Sofia, 1961, p. 355—365.

³⁷ C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, hărțile fig. 16, 17, 19 și 23.

³⁸ D. Ovcearov, *Arheologija Sofia*, 1, 1965, p. 34—37; D. Dimitrov, *Izvestija Sofia*, 29, 1966, p. 106—107, fig. 13; 32, 1970, p. 56—57, fig. 3; 34, 1974, p. 139—140, fig. 3.

³⁹ M. Babeș, *SCIV*, 22, 1971, 1, p. 19—45.

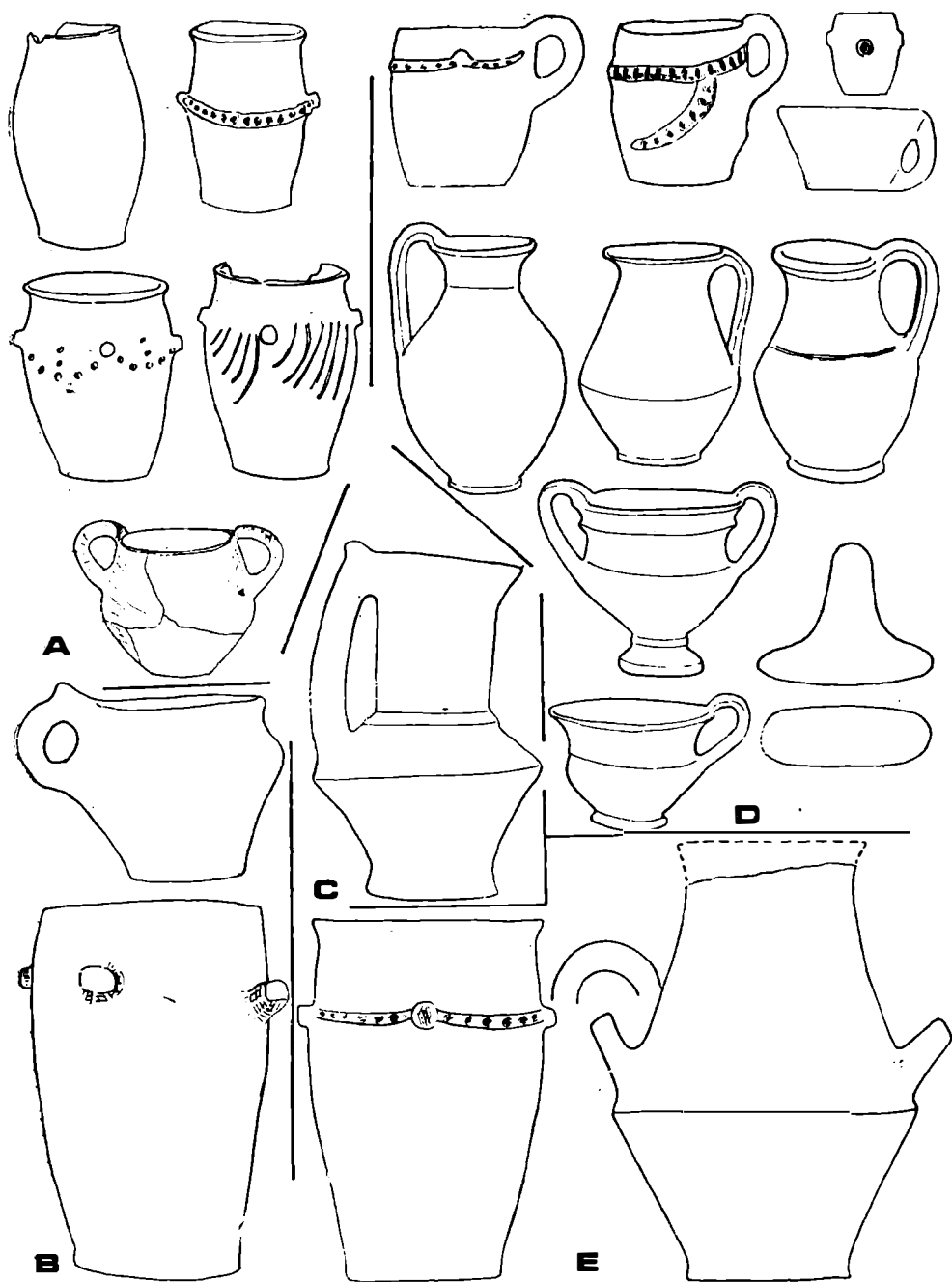

Fig. 6. Ceramică geto-dacă din nordul Bulgariei: A Malek Preslaveț (după S. Georgieva); B Tirново-Țareveț (după N. Angelov); C Sofronievo (după B. Nikolov); D Peștera Deve-taki (după V. Mîkov și N. Dzambazov); E Bukovlăk (după I. Trifonov).

Considerind, deci, că Munții Balcani (Stara Planina) marchează întinderea maximă spre sud a culturii geto-dace „clasice”, se cuvine să precizăm că nu este vorba de o graniță netă, impermeabilă. În Bulgaria de nord și uneori chiar la nord de Dunăre întâlnim forme sudice (în special în ceramica la roată, cu prototipuri grecești), iar la sud de Balcani apar unele forme lucrate de mină, curențe în olăria geto-dacă⁴⁰. În ansamblu, se vedește că delimitarea culturii geto-dace de cultura tracă propriu-zisă (sud-balcanică) este o problemă complexă, ce nu poate fi redusă la studiul ceramicii (unde formele comune sînt destul de frecvente), ci trebuie tratată global, prin compararea tuturor componentelor celor două culturi (tipuri de așezare și de locuință, rit și ritual funerar, inventar metalic etc.). Pe această cale, prin noi studii, vom ajunge la o mai exactă definire a locului geto-dacilor și al culturii lor în cadrul lumii trace.

★

Concluziile pe care le prilejuiește această trecere în revistă a problemelor legate de răspîndirea geto-dacilor și a culturii lor în epoca pre-romană sînt următoarele :

1. Alături de izvoarele scrise, descoperirile arheologice constituie o bază indispensabilă, mereu mai largă, pentru studiul răspîndirii geto-dacilor, al caracterului locuirii în diferitele regiuni ale Daciei, al relațiilor lor cu populațiile învecinate.

2. Pe bază arheologică, constatăm în secolele II î.e.n.—I e.n. răspîndirea culturii geto-dace în două arii principale : o *arie centrală*, în care această cultură este reprezentată prin cetăți, *davae*, așezări rurale, morminte, depozite etc. și în care ea își găsește principalele elemente în cultura perioadei anterioare, fiind indubitabil autohtonă ; pe de altă parte o *arie periferică*, unde descoperirile geto-dace apar într-un mediu străin, (în așezări și necropole celtice) și unde o origine locală nu poate fi dovedită.

3. Din punct de vedere istoric, aria centrală a culturii geto-dace poate fi identificată cu *vatra permanentă* a triburilor geto-dace, despre care vorbea C. Daicoviciu (*supra*, nota 3). În chip semnificativ, acest teritoriu, în care s-au născut și și-au trăit istoria geto-dacii, coincide cu spațiul de formare a poporului român, cu spațiul locuit și astăzi de români. Aria periferică, care se întinde de jur împrejurul acestei *vetre permanente*, este de pus în legătură cu unele momente de expansiune și colonizare din istoria triburilor geto-dace, înainte de toate în legătură cu momentul Burebista. Informațiile lui Strabon asupra campaniilor acestuia contra celților boii, taurisci și scordisci și împotriva provinciilor romane din Balcani, ca și aceea a lui Dion Chrysostomos privind atacul getic asupra coloniilor grecești din Pontul Stîng, oferă cea mai plauzibilă explicație pentru descoperirile geto-dace de la Dunărea Mijlocie sau din cetățile pontice, pînă la Olbia, și sînt la rîndul lor confirmate de aceste descoperiri. Este evident că răspîndirea elementelor culturale tipice reflectă corect întinderea și unitatea spațiului ocupat, într-un moment sau altul al istoriei lor, de către geto-daci.

⁴⁰ Cf. M. Čiĉikova, in *Acta Antiqua Philippopolitana. Studia archaeologica*, Sofia, 1963, p. 35—48.

L'UNITÉ ET LA DIFFUSION DES GÉTO-DACES À LA LUMIÈRE DES DOCUMENTS ARCHÉOLOGIQUES (IIe SIÈCLE AV.N.È. — Ier SIÈCLE DE N.È)

RÉSUMÉ

Les grandes fouilles des trente dernières années en Roumanie ont permis l'analyse méthodique, ainsi qu'une définition plus claire de la civilisation des Géo-Daces au second âge du fer, surtout pendant sa phase « classique » (deuxième moitié du IIe siècle av.n.è.—Ier siècle de n.è.). Des éléments significatifs pour l'étude de la diffusion des Géo-Daces et pour l'étude de leurs rapports avec les autres populations se dégagent du pointage sur la carte des découvertes typiques de cette culture.

Vers l'Est, l'aire habitée par les Géo-Dace s'étendait jusqu'au Dniestr, comme le prouvent les nombreuses découvertes des IVe—IIIe siècle av.n.è., les éléments de caractère autochtone surgis dans les sites de type Poienesti-Lukaševka des IIe—Ier siècles av.n.è., ainsi que les matériaux d'époque romaine d'Orlovka.

Vers le Nord-Est et le Nord, la vallée du Dniestr fut aux Ier—IIe siècles de n.è le berceau d'un faciès périphérique de la culture géto-dace « classique » (groupe de Lipitza), qui a été attribué aux Costoboces.

Vers le Nord-Ouest, le territoire de la Slovaquie est parsemé de nombreuses découvertes de caractère géto-dace, datables principalement du Ier siècle av.n.è. et, de ce fait, susceptibles de se rapporter à l'expansion géto-dace du temps de Burebista.

Vers l'Ouest, toute une série de découvertes faites dans le territoire de la Hongrie se rattachent probablement, de même que celles faites en Slovaquie, au moment Burebista (par. ex. Budapest-Gellérthegy et Tabán), alors qu'une autre série, du bassin de la Tisza, semble plutôt appartenir à l'époque romaine.

Vers le Sud-Ouest, la plupart des vestiges géto-daces mis au jour en Yougoslavie ont été trouvés dans les agglomérations des Celtes Scordisques du Ier siècle av.n.è. et c'est pourquoi on peut les rattacher à la campagne menée par Burebista contre les Scordisques. Cependant il y a des vestiges d'époque romaine (Paračín) qui s'expliquent par le transfert au Sud du Danube de quelques groupes de Daces, effectué par les Romains.

Vers le Sud, délimiter la culture des Géo-Daces par rapport à celle apparentée des Thraces proprement dits est une opération difficile et encore hasardeuse. Pour les VIe—IIIe siècles, les découvertes archéologiques forment une unité culturelle impliquant les deux rives du Danube gète. A l'étape suivante et même à l'époque romaine, des découvertes géto-daces typiques (de la poterie, des objets de parure en argent, des monnaies) ont été mises au jour au sud du Danube, jusqu'au Mont Balcan (Stara Planina). Dans cette direction on ne peut pas parler d'une frontière tranchante de la culture géto-dace.

Partant de là, on est en mesure aujourd'hui de préciser l'étendue de *l'aire centrale*, originaire, de la culture géto-dace « classique », respectivement du *foyer permanent* des tribus géto-daces. Celle-ci coïncide avec le territoire habité par les Roumains — circonstance d'une portée toute particulière, qui met en lumière le rôle de substratum biologique, ethnique et culturel tenu par l'élément géto-dace dans la genèse du peuple roumain. D'autre part, on constate la diffusion de la culture géto-dace dans certaines régions périphériques (au Danube Moyen, à l'est du Dniestr) à la suite de l'expansion des tribus géto-daces à l'époque du grand roi Burébista.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Poterie géto-dace découverte entre le Prut et le Dniestr : A Lukaševka II (d'après G. B. Fedorov) ; B Orlovka (d'après I. D. Golovko, R. N. Bondar, A. G. Zaginajlo).

Fig. 2. Poterie géto-dace du type Lipitza (d'après M. Smiszko).

Fig. 3. Poterie géto-dace découverte sur le territoire de la Slovaquie : A Nitrianski Hrádok (d'après B. Benadik) ; B Nitra (d'après A. Tocik) ; C Zemplin (d'après B. Benadik).

Fig. 4. Poterie géto-dace découverte sur le territoire de la Hongrie : A Budapest-Tabán (d'après É. Bónis) ; B Jánosszállás (d'après M. Párducz).

Fig. 5. Poterie géto-dace découverte sur le territoire de la Yougoslavie : A Vršac-At (d'après B. Jovanović) ; B Židovar (d'après B. Gavela) ; C Paraćin (d'après D. Garašanin) ; D Gomolava-Hrtkovci (d'après Š. Nadj et B. Jovanović).

Fig. 6. Poterie géto-dace du nord de la Bulgarie : Malek Preslavec (d'après S. Georgieva) ; B Târnovo-Carevec (d'après N. Angelov) ; C Sofronievo (d'après B. Nikolov) ; D Grotte de Devetaki (d'après V. Mikov et N. Dzambazov) ; E Bukovlâk (d'après I. Trifonov).

